

i.f.d., dos. Elşən Bağırzadə
UNEC, Baş redaktorun müavini

TÜRK DÜNYASINDA İQTİSADI ƏMƏKDAŞLIQ VƏ İNKİŞAF GÜNDƏLİYİ: “TÜRK DÜNYASI 2040 VİZYONU”

Bu gün elmi ədəbiyyatlarda Türk Dünyası dedikdə, geniş və dar anlamda olmaqla, iki açıqlamanı fərqləndirmək mümkündür. Geniş anlamda Türk Dünyası dedikdə, yer kürəsində yaşayan bütün türklər və onların vətənləri nəzərdə tutulur. Dar anlamda Türk Dünyası dedikdə isə, Çindən Avropaya qədər geniş bir coğrafiyada ardıcıl olaraq yerləşən bütün müstəqil türk dövlətləri başa düşülür. Hazırda müstəqil türk dövlətləri Türk Dövlətləri Təşkilatında birləşmiş və bu təşkilat çərçivəsində gələcək inkişaf yollarını birgə müəyyən etməyə çalışırlar.

Türk Dövlətləri Təşkilatına üzv ölkələr, XVI əsrə qədər min ildən çox bir zaman kəsiyində Avroafrasiyanın, yəni Asiya, Avropa və Afrikanın əsas iqtisadi əməkdaşlıq və inkişaf yolu olan Qədim İpək Yolunun üzərində yerləşir. Bu yol XVI əsrdən etibarən dünya iqtisadiyyatı

*Geniş anlamda
Türk Dünyası
dedikdə, yer
kürəsində yaşayan
bütün türklər və
onların vətənləri
nəzərdə tutulur.*

üçün önəmini müəyyən qədər itirmiş olsa da, onun üzərində yerləşən ölkələr uğrunda dünya güclərinin çəkişməsi davam etmişdir. Xüsusilə də, XIX əsrdən etibarən İpək Yolu üzərində yerləşən türk dövlətləri uğrunda Rusiya və İngiltərənin mübarizəsi tarixdən hər kəsə məlumdur. Sovet İttifaqı dövründə bu bölgə uğrunda mübarizə və çəkişmələr bir qədər səngimmiş olsa da, həmin ittifaq dağıldıqdan sonra Qədim İpək Yolu üzərində meydana çıxan müstəqil dövlətlər, o cümlədən də türk dövlətləri yenidən dünya güclərinin əsas çəkişmə məkanlarından birinə çevrilmişdir.

Yeni türk dövlətləri dünya siyasi səhnəsinə çıxdıqdan sonra ilk dövrlərdə onların Türkiyə ilə birlikdə bir regional iqtisadi integrasiya təşkil edə biləcəkləri yönündə başda ABŞ və Avropa olmaqla, dünyanın müxtəlif siyasi, elmi və media dairələrində müzakirələr aparılmışdır. 1990-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq, Türk Dünyasını əhatə edən müxtəlif

**TURKIY DAVLATLAR TASHKILOTI
DAVLAT RAHBARLARI
KENGASHINING YIG'ILISHI**
Samarqand, 2022-yil 11-noyabr

**MEETING OF THE COUNCIL
OF HEADS OF STATE
OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES**
Samarkand, November 11, 2022

ixtisaslaşmış təşkilatlar yaranmış, Türkiyənin də aktiv iştirakı ilə müxtəlif sosial, mədəni və iqtisadi layihələr reallaşdırılmış və hər il türk dövlətləri başçılarının zirvə görüşləri keçirilmişdir. Buna baxmayaraq, 3 oktyabr 2009-cu ildə Naxçıvanda keçirilən IX Zirvəyə qədər Türk Dünyasında integrasiya istiqamətində ciddi bir nəticə əldə edilmədiyini görürük. Lakin həmin zirvə görüşündə qəbul edilən Naxçıvan Müqaviləsi ilə Türk Şurasının yaradılması artıq türk dövlətlərinin integrasiyası istiqamətində atılmış ciddi bir addım olmuşdur. 12 noyabr 2021-ci ildə keçirilən VIII Türk Şurası İstanbul Zirvəsində təşkilat adını dəyişdirərək Türk Dövlətləri Təşkilatı olmuş və “Türk Dünyası 2040 Vizyonu” adlı kifayət qədər əhatəli olan strateji sənədini qəbul etmişdir. 12 noyabr 2022-ci ildə IX Türk Dövlətləri Təşkilatı Zirvəsində “Səmərqənd Bəyannaməsi”² nin qəbul edilməsi isə təşkilatın 2040 vizyonunun reallaşdırılması istiqamətində atılacaq addımların aydınlaşması baxımından mühüm rol oynamışdır.

Dünyanın yeni düzən arayışında olduğu indiki dövrdə türk dövlətlərinin birgə hərəkət etməsi üçün həm yaxşı şans yaranmış, həm də onların hər birinin milli maraqları baxımından böyük zərurətə çevrilmişdir. Hazırda zəngin təbii resurslara, məhsuldar torpaqlara və nisbətən yüksək insan kapitalına sahib olmaları, mühüm beynəlxalq və regional nəqliyyat və kommunikasiya şəbəkələrinin mərkəzində yerləşmələri, əsasən Türkiyə, Qazaxıstan və Özbəkistanda olmaqla nisbətən inkişaf etmiş sənaye sahələrinin formalaşması, ortaqlar, dil,

¹ TDT (2021). “Türk Dünyası 2040 Vizyonu”, <https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf> (Erişim: 24.04.2023)

² TDT (2022). “Türk Devletleri Teşkilatı Dokuzuncu Zirvesi Semerkant Bildirisi”, <https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/semerkant-bildirisi-2679-164.pdf> (Erişim: 24.04.2023).

**DÜNYANIN YENİ
DÜZƏN ARAYIŞINDA
OLDUĞU İNDİKİ
DÖNƏMDƏ TÜRK
DÖVLƏTLƏRİNİN
BİRGƏ HƏRƏKƏT
ETMƏSİ ÜÇÜN
HƏM YAXŞI ŞANS
YARANMIŞ, HƏM
DƏ ONLARIN HƏR
BİRİNİN MİLLİ
MARAQLARI
BAXIMINDAN
BÖYÜK ZƏRURƏTƏ
ÇEVİRİLMİŞDİR**

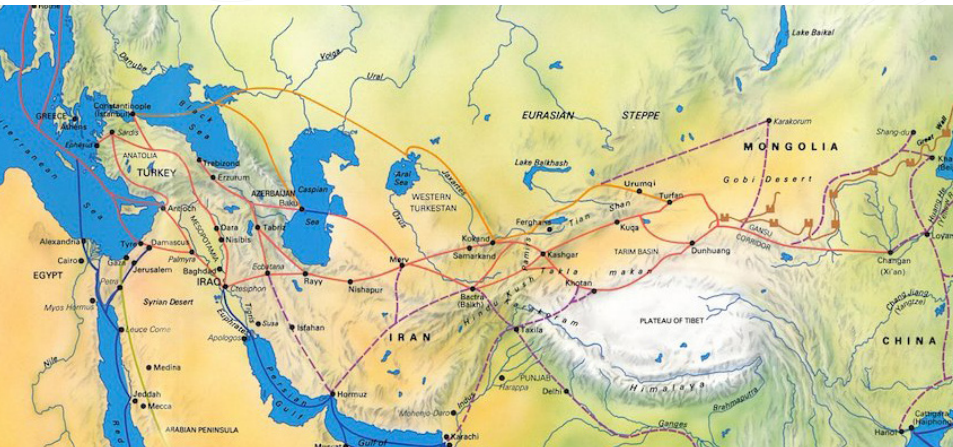
**12 NOYABR
2021-Cİ İLDƏ
“TÜRK
DÜNYASI
2040
VİZYONU”
ADLI STRATEJİ
SƏNƏD QƏBUL
EDİLMİŞDİR**

mədəniyyət və coğrafiyanı bölüşmələri türk dövlətlərinin sürətli integrasiyası üçün əlverişli zəmin yaradır. Bu gün müstəqil türk dövlətlərinin toplam göstəricilərinə baxdıqda, ərazilərinə görə dünya ölkələri arasında 7-ci, əhali sayına görə 9-cu, Ümumi Daxili Məhsullarına görə 16-cı, təbii qaz rezervlərinə görə Rusiya, İran və Qətərdən sonra 4-cü, neft istehsalatına görə 9-cu, qızıl və bor rezervlərinə görə 1-ci, uran rezervlərinə görə 2-ci, xrom ixracına görə isə 2-ci sırada³ olduqları görünür. Son illər Şimali Kipr sahillərində tapılan karbohidrogen resurslarının gələcəkdə Türk Dünyasının enerji resurslarını əhəmiyyətli dərəcədə artıracağı da gözlənilir. Həmçinin, “Yeni İpək Yolu” adlandırılan, “Qərbi Avropa, Çin, Orta Şərq və Hind alt qitəsi arasındakı bir quru nəqliyyatdan digərinə, eyni zamanda avtomobil yolu, dəmir yolu və qaz, hidroelektrik və neft daşıma texnologiyaları ilə çatdırılmanı təmin edən bağlantıların məcmusu”⁴ da əsasən türk dövlətlərinin nəzarəti altındadır. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, Türk Dünyasının mövcud integrasiya potensialı demək olar ki, potensial olaraq qalmışdır. Belə ki, bu gün türk dövlətləri arasında ticarət, kapital, iş qüvvəsi və texnologiya dövriyyəsinin onların ümumi dövriyyələrindəki payı çox aşağı səviyyələrdədir. Şübhəsiz ki, bunun obyektiv səbəbləri də vardır. Ancaq mövcud vəziyyətin dəyişdirilməsi və bu dövlətlər arasındakı iqtisadi

³ Feyzullah Budak (2021). “Türk Birliği Nasıl Kurulur? Bir Model Önerisi”, Ankara: Atayurt Yayınevi, 1. Baskı, Eylül, s. 111.

⁴ Son dövrlər Yeni İpək Yolundan danışarkən, fiber-optik sistemlərlə bir-birinə bağlanan Rəqəmsal İpək Yolundan da bəhs edilir.

⁵ Mustafa Yıldırım (2013). “İpekyolu Ekonomileri ve Türkiye için Alternatif Vizyon”, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 1. Baskı, Eylül, s. 32.

integrasiyanın dərinləşdirilməsi baxımından Türk Dövlətləri Təşkilatının “Türk Dünyası 2040 Vizyonu” və “Səmərqənd Bəyannaməsi”ndə müəyyən etdiyi iqtisadi əməkdaşlıq və inkişaf gündəmi də olduqca böyük əhəmiyyət daşıyır. Qeyd edilən gündəmin əsas istiqamətlərini aşağıdakı kimi ifadə etmək mümkündür:

- Ölkələrdə dayanıqlı, yaşıl, yenilikçi, ağıllı və inklüziv iqtisadi artım siyasətlərinin inkişaf etdirilməsi;
- İqtisadiyyatların mürəkkəblilik səviyyəsinin artırılması, onların rəqəmsallaşma, bilik iqtisadiyyatı yönündə inkişafının təmin edilməsi;
- Birbaşa xarici investisiyalar üçün əlverişli, şəffaf və proqnozlaşdırıla bilən investisiya mühitinin yaradılması;
- İqtisadiyyatlarda maliyyə və investisiya alətlərinin inkişaf etdirilməsi;
- Yenilikçi, kiçik və orta, gənc, qadın və diaspora bizneslərinin dəstəklənməsi;
- İqtisadiyyatlar arasında mal, kapital, xidmət, texnologiya və insanların sərbəst hərəkətinin təmin edilməsi;
- Regiondaxili investisiyaları təşviq etmək məqsədilə müxtəlif iqtisadi regionlar arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi və Türk Dünyası İnvestisiya Fondunun yaradılması;
- Regiondaxili insan kapitalının, əmək bazarlarının inkişaf etdirilməsi və peşəkarların mobilliyinin artırılması;
- İqtisadiyyatlar arasında sənaye strukturlarının uyğunlaşdırılması, dəyər zəncirlərinin formalaşdırılması və məhsul bazarlarının integrasiyasının təmin edilməsi;
- İqtisadiyyatlar arasında integrasiya edilmiş Türk Enerji Bazarının formalaşdırılması;
- Xəzər keçidli Beynəlxalq Şərq-Qərb Orta Koridorunun və Rəqəmsal İpək Yolunun inkişaf etdirilməsi, Zəngəzur Koridorunun reallaşdırılmasının təmin edilməsi, əlaqələliyin gücləndirilməsi məqsədilə digər nəqliyyat və logistika sistemlərinin təkmilləşdirilməsi və ölkələr arasında gömrük və tranzit prosedurlarının asanlaşdırılması;

**TÜRK DÖVLƏTLƏRİ
TƏŞKİLATININ
İQTİSADI
ƏMƏKDAŞLIQ VƏ
INKİŞAF GÜNDƏLİYİ
KİFAYƏT QƏDƏR
ZƏNGİN VƏ
ƏHƏTƏLİDİR**

- Üzv ölkələr arasında Türk Ali Təhsil Məkanının formalaşdırılması, ortaq təhsil və elm layihələrinin reallaşdırılması, texnologiya transfertinin gücləndirilməsi və kosmik texnologiyalarının inkişaf etdirilməsi;
- Beynəlxalq fondlardan və şəbəkələrdən böyük miqyaslı ortaq infrastruktur layihələrinin maliyyələşdirilməsində birgə istifadənin təmin edilməsi;
- Üzv ölkələr arasındakı ticarətdə milli pul vahidləri ilə ticarətin payının artırılması;
- Biznes dairələri arasında səmərəli qarşılıqlı əlaqənin təşviq edilməsi, strateji tərəfdaşlıqların qurulması, dövlət-özəl tərəfdaşlığı sahəsində birgə əməkdaşlığın edilməsi və biznes inkubator şəbəkəsinin genişləndirilməsi;
- Yeni ortaq turizm layihələri yolu ilə qədim İpək Yolu boyunca turizm marşrutlarının çeşidləndirilməsi;
- Turizm, kənd təsərrüfatı və qida təhlükəsizliyi, səhiyyə və müdafiə sənayesi kimi sahələrdə birgə əməkdaşlığın gücləndirilməsi;
- Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində yenidənqurma və yenidən integrasiya fəaliyyətlərinə dəstək verilməsi;
- Qazaxıstanda Türk Dövlətləri Təşkilatı üzvləri üçün “TURANSEZ” xüsusi iqtisadi zonasının inkişaf etdirilməsi;
- Təbii fəlakətlər, o cümlədən də quraqlıqla birgə mübarizənin təmin edilməsi;
- Qlobal inkişaf hədəflərinə töhfələrin artırılması, dünyanın inkişafdan geri qalmış bölgələrinə dəstək məqsədilə birgə fəaliyyət göstərilməsi.

Göründüyü kimi, Türk Dövlətləri Təşkilatının iqtisadi əməkdaşlıq və inkişaf gündəliyi kifayət qədər zəngin və əhatəlidir. Bütün bu fəaliyyətlərin reallaşdırılmasının əsas hədəflərindən biri isə “Türk Dünyası 2040 Vizyonu”nda da qeyd edildiyi kimi “üzv dövlətlərin, regional və qlobal iqtisadi sabilliyə töhfə verən Şərq və Qərb – Şimal və Cənub ticarət koridorlarını bir-birinə bağlayan güclü bir regional iqtisadi qrupa çevrilməsi”dir. Ancaq dünya təcrübəsi göstərir ki, ciddi bir regional iqtisadi qrupa çevrilmək üçün ən azından qrup üzvləri arasında azad ticarət bölgəsinin formalaşdırılması tələb olunur. Bu gün isə keçmiş SSRİ-nin tərkibində olan türk dövlətləri arasında azad ticarət sazişləri imzalanmış olsa da, bu dövlətlərin Türkiyə ilə bu tipli sazişləri mövcud deyildir. Son illər onların Türkiyə ilə preferensial ticarət sazişləri imzalamağa başladığı müşahidə olunur; ancaq bu sazişlər də kifayət qədər məhdud sayda məhsulları əhatə edir. Bu baxımdan, yekun olaraq, bu gün Türk Dövlətləri Təşkilatının güclü bir regional iqtisadi qrupa çevrilmək üçün gündəmini əsasən düzgün müəyyən etdiyi, ancaq bu istiqamətdə gediləsi uzun bir yolu olduğunu söyləmək mümkündür.